

In gesprek met Judith Toebast

De toekomst van religieus erfgoed in Nederland

"De toekomst van het religieuze erfgoed is een gezamenlijke opgave."

Judith Toebast

In Nederland staan veel kerkgebouwen voor de uitdaging van leegstand en herbestemming. Door de afname van kerk-gangers, het verlies van religieuze functies en de steeds hogere kosten voor onderhoud, komen kerkbesturen voor moeilijke keuzes te staan. Hoe kunnen we monumentale kerkgebouwen in stand houden en tegelijkertijd een nieuwe functie geven die past bij de tijd van nu? Daarover spreken we met Judith Toebast, programmeur van het programma Toekomst Religieus Erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Het programma Toekomst Religieus Erfgoed is een programma waarin wordt samengewerkt met overheden, kerkelijke organisaties (CIO-K) en erfgoedorganisaties om de toekomst van religieus erfgoed in Nederland veilig te stellen. Het gaat daarbij niet alleen om het behoud van de gebouwen zelf, maar ook om het nadenken over nieuwe functies voor deze panden, nu de traditionele religieuze functie vaak verdwijnt.

De uitdagingen van kerken in de 21ste eeuw

Judith Toebast: "Een van de grootste uitdagingen voor kerken in Nederland vandaag de dag is het teruglopende aantal kerk-gangers. Dit heeft invloed op de financiering van het onderhoud van de gebouwen, omdat er minder mensen meebetalen. Daar ligt een opgave, maar ook bij het nadenken over de vraag wat we doen met kerkgebouwen die worden afgestoten. Een derde opgave is het verduurzamen van deze oude gebouwen. Kerken zijn vaak moeilijk te verwarmen, en het isoleren van zulke monumentale panden, zonder het karakter ervan te verliezen, is een flinke uitdaging."

Het behoud van religieus erfgoed

Judith beschrijft een belangrijk dilemma: hoe behoud je de monumentale waarde van een kerk, terwijl je het gebouw toekomstbestendig maakt? "Idealiter blijven deze gebouwen in religieus gebruik, omdat dat het beste is voor zowel het gebouw als de gemeenschap. Ook dan zullen er aanpassingen aan het gebouw gemaakt worden, denk bijvoorbeeld aan het plaatsen van schermen en aanpassingen in zitcomfort, maar de essentie van het gebouw zal hetzelfde blijven. Aan de andere kant komen er ook kerkgebouwen leeg te staan. In dat geval moet

je nadenken over alternatieven. Dat kan variëren van het verbouwen van een kerk tot een gemeenschapshuis of een locatie voor concerten, of zelfs tot woningen. Je komt dan in een spanningsveld tussen het behouden van het oude, maar toch een nieuwe gebruiker ervoor vinden. Woningen zie je liever niet in de meest bijzondere kerkgebouwen, omdat het een zwaar programma is en dat ten koste gaat van de monumentale waarden (zoals bijvoorbeeld ruimtelijkheid). Maar er zijn natuurlijk ook kerkgebouwen met minder monumentale waarden waar het wel zou kunnen."

"Een monumentale status wordt soms als belemmering gezien, maar biedt ook voordelen."

Subsidies voor monumenten

Als eigenaar van een rijksmonument kun je gebruik maken van subsidies vanuit de Rijksoverheid. Judith: "De monumentale status van een kerk wordt soms als een belemmering gezien, maar het biedt ook voordelen. Het zorgt ervoor dat kerkeigenaren subsidies kunnen aanvragen voor het onderhoud, zoals de zogenaamde SIM-subsidie. Natuurlijk zijn er regels en beperkingen, maar deze monumentale bescherming is er juist om de waarde van de gebouwen te waarborgen. Uiteraard is het goed om verder te denken dan alleen de subsidie van de Rijksoverheid."

Kerkenvisies en samenwerking

Het programma Toekomst Religieus Erfgoed heeft de kerkenvisies geïnitieerd. De kerkenvisie is een strategische visie op de toekomst van kerkgebouwen

In december verschijnt podcast #24 met Judith over de toekomst van religieus erfgoed

binnen een gemeenten of regio. Judith: "Kerkenvisies zijn heel belangrijk geweest om de samenwerking tussen kerkbesturen en burgerlijke gemeentes op gang te brengen en samen na te denken over de toekomst van kerkgebouwen. In 2018 is gestart met het idee dat gemeenten een visie kunnen ontwikkelen over hoe ze willen omgaan met de kerkgebouwen in hun regio. Inmiddels is het merendeel van de kerkenvisies afgerond. Zo'n visie zorgt voor bewustwording dat de toekomst van religieus erfgoed een gezamenlijke opgave is. Dit moet niet alleen door de kerk zelf worden opgelost, maar ook in samenwerking met de gemeente, erfgoedorganisaties en soms de bredere gemeenschap."

"Blijf niet in je eentje worstelen, maar ga het gesprek aan."

"Wat we nu nog missen, is de daadwerkelijke uitvoering van die visies. Dat gebeurt nog lang niet overal. Veel gemeenten hebben wel opgeschreven wat ze zouden kunnen doen, maar de volgende stap - het omzetten van die plannen in concrete actie - is vaak nog lastig. Daarom is het belangrijk dat kerk- en gemeentebesturen in contact blijven en elkaar blijven

steunen. We zien dat de meeste succesvolle voorbeelden ontstaan uit samenwerking, wanneer burgerlijke gemeentes ook daadwerkelijk actief betrokken blijven bij de uitvoering van de kerkenvisies. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld procesafspraken maken met de kerkeigenaren en hen helpen met regelingen die er zijn."

Bereikbaarheid

Als het gaat om het leggen van contact en de bereikbaarheid van colleges van kerkrentmeesters, signaleert Judith een opgave: "We merken dat het vaak toch heel lastig is om de kerkbesturen zelf te bereiken. Aan de ene kant omdat zij dingen toch heel vaak zelf willen oplossen, maar ook omdat je afhankelijk bent van wie toevallig zo'n mailtje opent. Het zou voor kerkbesturen veel gemakkelijker zijn als ze voorzien zouden worden van de juiste informatie. En ik heb niet altijd het gevoel dat die informatie daar aankomt."

Verbinding tussen kerkbesturen, gemeentes en de bredere gemeenschap

Een belangrijk punt dat steeds terugkomt is het belang van samenwerking en communicatie. Judith legt uit wat kerkbesturen hier concreet in kunnen doen: "Kerkeigenaren moeten zich realiseren dat ze niet alles alleen kunnen oplossen. Zoek dus zelf ook die verbinding met de gemeente, maar ook met andere organisaties die expertise kunnen bieden. Crowdfundingplatforms kunnen bijvoorbeeld waardevolle hulp bieden bij het financieren van restauraties."

"Daarnaast vind ik dat kerkbesturen zich meer zouden kunnen openstellen voor de bredere gemeenschap. Niet iedereen in de buurt komt in de kerk, maar velen hebben wel een sterke emotionele band met het gebouw. Het is belangrijk om die mensen mee te krijgen, bijvoorbeeld voor het behoud van het gebouw. Ik zeg altijd: zoek de samenwerking op, blijf in gesprek, en wees bereid om buiten de traditionele kaders te denken. Soms zijn er goede voorbeelden van hoe je een kerk kunt verduurzamen, of hoe je een nevenfunctie kunt toevoegen die het gebouw opnieuw levend maakt. Maar wat daarnaast ook belangrijk is, is dat kerkeigenaren in een regio ook samenwerken. Je kunt niet in elke kerk concerten houden, dan zit je elkaar in de weg."

Gezamenlijke opgave

De toekomst van het religieuze erfgoed is echt een gezamenlijke opgave. Judith: "Je kunt het kerkbesturen niet in hun eentje laten oplossen. Hier ligt een taak voor het Rijk, voor de burgerlijke gemeenten. Tegelijk zou ik dus ook tegen kerkeigenaren willen zeggen: Blijf niet in je eentje worstelen. Als er één belangrijke eerste stap is die zij kunnen zetten, is het: ga in gesprek met je gemeente en andere partijen. De toekomst van je kerk kan heel goed zijn, maar dat vraagt om gezamenlijke inzet."

Over de RCE

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is een onderdeel van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De RCE werkt onder de rechtstreekse verantwoordelijkheid van de minister en voert wet- en regelgeving en erfgoedbeleid uit dat het ministerie en de dienst samen maken.

Daarnaast wordt er praktisch toepasbare kennis ontwikkeld en heeft zij een adviserende rol bij rijksmonumenten, landschap & leefomgeving, archeologie en roerend erfgoed. Het programma Toekomst Religieus Erfgoed wordt gecoördineerd vanuit de RCE. Hierdoor is er tijdelijk meer aandacht voor het religieus erfgoed.